Filoloji ilminin tarihine toplu bir bakış

Prof. Dr. Burhanettin Batıman

— İlk humanistlerimizden değerli arkadaşım Doç. Dr. Suat Baydur'un aziz ruhuna —

> "Wer in Homer, ja in allen Schriftstellern von echt griechischem Geist bis zu Plutarch und Longin hinab bloss griechisch lernt oder irgendeine Wissenschaft in ihnen bloss und allein mit nordischem Fleiss verfolgt, ohne den Geist ihrer Komposition, diese feine Blüte, mit innerer Zustimmung seines Herzens zu bemerken, der könnte an ihrer Stelle Sinesen und Mongolen lesen."
>
> Herder, Briefe zu Beförderung der Humanität.

Yaşayan diller filolojisi ve bugün anladığımız kavramda filoloji ilmi insanlık tarihinde nisbeten kısa bir geçmişe sahip genç bir ilimdir. Modern karakteri ile ilmî ve filolojik çalışma tarzına Antik Çağ'da pek tabiî olarak rastlanmadığı gibi, Ortaçağ'da ve hattâ kısmen Yeni-Zaman tarihinde filoloji mefhumu kesin olarak belirmiş değildi. Bunun sebebi kolaylıkla izah edilebilir. İngiliz, Fransız, Alman ve saire gibi bugün yaşamakta olan ve kültürel bir fonksiyon gösteren modern diller ancak Yeni-Zaman'da millî edebiyatın taşıyıcısı ve millî şahsiyet ve varlığın ifade organı olarak değer kazandıktan sonradır ki, sağlam bir gelişmeye mazhar olmuş ve ilmî bir şekilde incelenmek imkânını bulabilmişlerdir. Garp kültür hayatında yalnız Lâtince veya Grekçe yüksek bir edebiyat, ilim ve sanat dili sayıldığı müddetçe, edebî kültüre sahip kimseler yaşayan millî dilleri ilmî bir şekilde incelemeye lâyık görmüyorlardı. Diğer yandan yeni dillerin gramatik ve sentaktik bakımdan incelenmeleri de, bu dillerin kaynağı olan ana dillerin yapısı ve eski durumları mukayeseli dil ilmi tarafından metodik bir şekilde araştırılıp meydana çıktıktan ve gelişmeleri ile ilgili kanunlar tesbit edildikten sonra mümkün olabilmiştir. İleride daha yakından açıklayacağımız üzre bu çalışmalar ancak on dokuzuncu yüzyıl başlangıcında verimli bir duruma girmişlerdir. Modern filoloji tarihi ve hızlı bir şekilde gelişmesi bu yıllara rastlar. İlk kurucuları arasında Cermen filolojisi alanında meşhur Grimm kardeşler, roman filolojisinde Raynouard ve Diez, Slav dillerinin filolojik ince-

lenmesinde Dobrowski ve Schafarik ilk hatıra gelen isimlerdir.

Yaşayan diller filolojisi bu kadar genç bir ilim olmakla beraber filoloji ve filolojik çalışmalar insanlık tarihinin bizce bilinen en eski devirlerinde dahi mevcuttular. Bundan dolayı, antik dilleri, yani Lâtince ve Grekceyi çok geniş kavramı ile konu olarak ele alan antik veya klâsik filoloji ile bugün modern filoloji veya sadece filoloji ismini taşıyan ve konusu esas itibariyle yaşayan dillerin dil ve edebiyatı olan ilmî çalışmaları birbirlerinden az çok ayırt etmek lâzımdır.

Yunanca'sı Philologia olan ve bugün bizlerin Türkçe'de Fransızca söyleyişe uyarak filoloji dediğimiz ve Alman'ların filologi olarak kullandıkları tâbir aslında mürekkep bir kelimedir. "Philos = dost, herhangi bir şeyi seven"; "Logos = kelime, söz, haber" mânasına gelir. İsmi fail olan filologos böylece, lûgat mânası ile, "konuşmaktan hoşlanan, sözü seven kimse" demektir. Fakat diğer yandan konuşmaktan genel olarak haz duyan, yani konuşulanı dinlemesini seven kimse için de aynı tâbir kullanılıyordu. Attika'lıların yaratmış olduğu ve Eflâtun'un eserlerinde ilk olarak rastladığımız bu kelime aynı zamanda bu milletin psikolojisini de yakından aksettirmektedir. Zira Atinalı'lar gerçekten çok konuşmaktan ve tartışmaktan özel bir zevk duymakta idiler. Netekim Eflâtun "Kanunlar" da, az konuşan, meşhur tâbiriyle "lakonik" olan Ispartalılar'la Giritliler'e mukabil, konuşmayı çok seven Atinalı'lar için "filologos" tâbirini kullanıyor. Filologos kelimesinin taşıdığı ikinci mânaya yine Eflâtun'da rastlıyoruz. Söylenenleri dinlemekten hoşlanan ve tartışmayı seven Sokrat, Phaidros isimli diyalogda kendisine "filologos" adını vermektedir. İsmi-fail olan filologos'un yaptığı iş de "filologia", yani bugünkü şekli ile filoloji olup, "söz söylemekten, konuşup tartışmaktan hoşlanmak" mânasına gelir. Sokrat bu tâbiri, fikirlerini açıklamaları için dostlarına hitaben kullanıyor.

Fakat bu konuşmalarda bahis konusu olan meseleler her şeyden önce çeşitli ilimlerle, sanat ve edebiyatla ilgili olduğundan filologos deyince hatıra yalnız ilk iki mânası değil, aynı zamanda genel olarak bu çeşit çalışmalarla uğraşan, kültür ve ilmî formasyonun dostu olan bir kimse geliyordu. Bu neviden bir filosof ve aynı zamanda filolog olarak Sokrat ve talebelerini görüyoruz. Sokrat'ın söz ve düşüncelerini bize kadar ulaştıran Eflâtun'un diyaloglarında, bu filosofun "eski âlim ve hakîmlerden kalma yazılı anıtlarda gizli bulunan kültür hazinelerini dostlarıyla beraber incelediğini ve en değerlilerini bulup meydana çıkardığını" okuyoruz. Kratylos isimli diyalogda Sokrat, dilin kaynakları üzerine uzun uzun açıklamalarda bulunmakta, tabiî veya genel mahsul olup olmadığı sorusunu cevaplandırmaya çalışmaktadır. Sokrat'ın en büyük talebesi olan Eflâtun'-

da üstadının yolunda yürümüş ve onun gibi kendinden önce yaşamış olan âlim ve hakîmlerin fikir hazinelerini incelemek ve değerlendirmek bakımından filologos unvanına tam mânası ile hak kazanmıştır. Diyaloglarının hemen hepsi bu olayı isbat ediyor. Bunlarda ta Homer'den kendi devrine kadar gelen önemli âlim, şair ve mütefekkirlerin büyük sözleri, derin fikirlerine rastlamak mümkündür. Eflâtun'un en büyük talebelerinden biri olan meşhur Aristo da aynı yolda yürümüş ve devrindeki bütün bilgilere sahip olduğu kadar eski ve çağdaş tekmil edebî anıtları inceleyip, taşıdıkları derin düşüncelere göre değerlendirmiş olmak bakımından, bir filosof olduğu kadar, aynı zamanda kelimenin en geniş mânasıyla bir filologdur. Netekim Aristo dil felsefesi ile de yakından ilgilenmiş, dil kategorilerini belirtmek ve herşeyden önce mantıkla olan münasebetlerini bulup meydana çıkarmak için derin araştırmalar yapmıştır. İnsanların kelimelere, geleneğe uyarak mâna verdiklerini, yani aralarında anlaşarak sun'î bir dil yaptıklarını ileri sürer. Kendisi gramerci olmamakla beraber, kelimelerin, nomen, verbum ve predikat gibi üç kategoriye ayrılışını ilk olarak onda görüyoruz; üç cinsi de keza yine Aristo belirtmiştir.

Yukarıda gördüğümüz gibi, Aristo'dan önce de Yunanistan'da dil ve edebiyat ile uğraşanlar, din, devlet, şiir ve hitabet konuları ve diğer sanat kolları üzerine konuşanlar vardı. Hattâ kritik çalışmaların dahi başlamış olduğunu, Solon ve Peisistratos zamanında Homer'in destanlarını ve üç büyük trajedi yazarının eserlerini resmen tesbit etmek için Lykurgos tarafından gösterilen gayretler isbat ediyor. Fakat bunlar henüz tamamiyle ilmî bir karakter taşımamakta idi. Grek milleti istiklâline sahip bulunduğu ve Grek edebiyatı büyük bir gelişme gösterdiği devirlerde hemen her münevver Yunanlı dil ve edebiyata karşı az çok sevgi ve ilgi duymakta, ilmî tâbiri ile "filologia" yapmakta idi. Fakat henüz özel bir ilim olarak filoloji mevcut değildi. Ancak Aristo zamanındadır ki, bu çalışmalar derinleştirilmiş ve bir meslek haline sokulmuştur.

İsa'dan önce üçüncü yüzyılda Yunanistan istiklâlini kaybedip te fikir hayatı ve edebî faaliyet durakladığı zaman, Grek'lerin eski kültür hazineleri ilk önce İskenderiye'de Ptoleme'lerin himayesi altında büyük kitaplıklarda bir araya toplanmış, etraflı ve derin inceleme ve araştırmaların konusunu teşkil etmeye başlamıştı. Filologos tâbiri böylece, sonraları grammatikus namı altında da anılan özel bir âlim sınıfının ismi olmuş, edebiyat dostu ve söz meraklısı bu suretle edebiyat âlimi karakteri kazanmıştır. Müzelerde kurulan bir nevi akademilerde çalıştıklarını gördüğümüz bu âlimlerin başlıca görevi, yüksek ve şanlı bir mazinin ölmez hâtıraları olarak saygı ile saklanan Grek edebiyatına ait eserleri ilmî bir şe-

kilde incelemekti. Bu âlimler (pinakes) denen sistematik katoloğlar düzdükleri; çeşitli yazarların eserlerini ait oldukları alanlara göre tasnif ettikleri — ki bu nevi klasifikasyonlara (kanones) denmekte idi — ; sitasyonlar ve hülâsalar çıkardıkları; efsane, ata sözleri ve saireden mürekkep koleksiyonlar meydana getirdikleri için bu çalışmalar bir bakımdan kütüphanecilikle ilgili idi. Diğer yandan binlerce el yazması arasından doğrularını yanlışlarından ayırt etmek; eski nüshaları, bilhassa Homer ve Hesiod ile beraber diğer lirik veya dramatik şairlerin, nesircilerin eserlerini tâyin ve tesbit etmek; eskiden kullanılan dili morfoloji ve sentaks bakımından incelemek ve genel olarak bu yazılı anıtlarda anlaşılması güç olan yerleri izah ve tefsir eylemek de bu çalışmaların çerçevesi içine girmekte idi. Demek oluyor ki, bütün Eski-Çağ boyunca artık sadece grammatikus = gramerci diye anılan bu âlimlerin çalıştığı başlıca alanlar, bugünkü ilim terminolojisi ile, kritik, gramatik ve hermeneutik idi.

İsa'dan önce kısmen üçüncü ve kısmen de ikinci yüzyıllarda yaşamış olan ve aralarında Efes'li Zenodot, Afrika'lı Kallimachos ve Eratosthenes, Rodos'lu Apollonios, Bizans'lı Aristophanes ve Semadrek'li Aristarchos gibi meşhur isimler bulunan bu İskenderiye'li gramerciler diğer yandan devlet, özel şahısların sosyal hayatı, din bilgisi üzerine yazılmış eserler ve genel olarak sanat konusu ile de uğraştıkları ve eski âlimlerin işledikleri bütün ilmî meseleler hakkında etraflı ve çeşitli malûmata sahip oldukları için — multiplex variaque doctrina — herbiri aynı zamanda bir polihistor'du. Hattâ her türlü ilim alanında çok derin ve etraflı bilgisi olan ve bundan dolayı "İlimlerin pentatlonu, diye anılan Eratosthenes kendisine "filolog" namını vermişti.

İskenderiye'de olduğu gibi Küçük - Asya'da ve bilhassa Bergama krallığının merkezi olan Bergama şehrinde de bu nevi filolojik ve gramatik çalışmalara büyük bir önem veriliyordu. Dil ve edebiyat üzerine yapılan incelemelerden büyük bir zevk duyan ve bu çalışmalara karşı derin bir ilgi gösteren — magnis philologiae dulcedinibus inducti — Bergama'lı kralların kurdukları zengin kütüphanede bir çok âlimler çalışmakta idiler ki, bunlar arasında en meşhuru hiç şüphesiz, Aristarch'ın çağdaşı Mallos'lu Krates idi. Fakat ne yazık ki, sayısız eserlerinden bugün elimizde ancak bir kaç fragman kalmış bulunan bu büyük dil ve edebiyat âliminin işlediği başlıca konuları, Homer'in destanları üzerine yapılmış etraflı kritik ve tefsirler, Hesiod'un Theogonie'si hakkındaki yazılar, Euripides'in trajedileri ile Aristophanes'in komedilerinin tahlil ve izahı, Atina lehçesinin incelenmesi teşkil ediyor. Aynı zamanda coğrafya ve

tabiat bilgisi ile ilgili meseleler ve hattâ ziraat üzerine eserler yazdığı, piyes ve ilmî kitaplarla yazarlarının isimlerini branşlarına göre ihtiva eden listeler tasarlayıp hazırladığı tahmin ediliyor. Filoloji ilmine yaptığı büyük hizmetlerden biri de, İsa'dan önce ikinci yüzyılda elçi olarak gittiği ve epeyce bir müddet kalmış olduğu Roma şehrinde edebî konular üzerine konferanslar vererek Romalılar'da kendi dil ve edebiyatları için ilgi uyandırması ve bu suretle filolojik çalışmaların Roma'ya girmesini sağlaması olmuştur. Birazdan göreceğimiz Roma filolojisi bu tarihlerde başlar.

İskenderiye'deki müze ve kütüphanelerde geliştiğini gördüğümüz Grek filolojisi de en yüksek noktasına Aristarch zamanında, yani aşağı yukarı bu yıllarda erişmiştir. Sonraları da bu âlimin çizmiş olduğu yolda yürüyen ve Aristarchlılar mektebini kuran talebeleri üstadın görüşlerini hemen hemen üç yüz yıl daha temsil ve idame ettirmişlerdir. İsa'dan önce birinci yüzyılda yaşamış olan bu mektep mensuplarından Didymos üstadın bilgilerini yorulmak bilmez bir gayretle bir araya toplamış ve sonraki nesiller ve bilhassa Bizans'lıların ilmî incelemeleri ve leksikal çalışmaları için tükenmez bir kaynak meydana getirmiştir. Gramatik alanda ise sistematik bir gelişmeyi yine bu tarihlerde yaşayan Dionysios Thrax ile İsa'dan sonra ikinci yüzyılda bilhassa Apollonios Dyskolos ve oğlu Aelios Herodianos gibi âlimlere borçluyuz. Fakat İsa'dan sonra ikinci yüzyılın sonlarına doğru bilhassa Atina Grekçesi ve diğer kavimlerin dilleri üzerine kompilasyon şeklinde yapılmış olan ve yaratıcı bir çalışma karakteri taşımayan leksikal eserler bugün her nekadar bizler için büyük bir değer taşıyorlarsa da, Eski-Çağ'daki verimli filolojik incelemelerin artık yavaş yavaş sönmekte olduğunu da göstermektedirler. Bundan sonraki yüzyıllarda netekim artık müstakil, ilmî ve yaratıcı bir filoloji faaliyetine pek rastlanmıyor.

Romalıların, Greklere uyarak kısaca grammatica ismini verdikleri filolojik çalışmalar edebiyatlariyle başlar. Bu çalışmaların konusunu en başta eski millî eserlerin, eski kültür ve hukuk geleneği ile ilgili yazılı anıtların, eski ve önemli şair veya mütefekkirlerin bırakmış oldukları eserlerin incelenmesi teşkil ediyordu. Aynı zamanda bunlar, Romalıların psikolojisine uygun olarak, teorik olmaktan ziyade pratik ve pedogojik bir karakter taşırlar; gramatik ve retorik oldukları kadar da, her alandaki bilgilerin en önemli ve faydalılarını bir araya toplayıp işe yarar bir duruma soktukları için, ansiklopedik ve pragmatiktirler. Roma'da bilhassa dil bilgisine ve dilin retorik alanda kullanılmasına büyük bir önem verilmekte ve ilmî araştırmaların sonuçları muazzam koleksiyonlar ve sistematik bir şekilde düzenlenmiş ansiklopediler halinde toplanmakta idi. Meşhur tarihçi Sallust ile Asinius Pollio'nun dostu ve çağdaşı olan, ve diğer

tanınmış tarih yazarı Sueton'un "de illustribus Grammaticis" isimli yazısında belirttiğine göre, Romalılarda ilk olarak filologus unvanını alan gramerci Ateius Praetextatus yahut Ateius Philologus, söylendiğine göre, 800 kitaplıkbir ansiklopedi kaleme almıştı.

Edebiyatla ilgili olarak filolojik problemleri de işleyen, Roma'da lâtin edebiyatı ve hitabet üzerine ders veren ilk âlim, İsa'dan önce ikinci yüzyılda Lanuvium'lu L. Aelius Stilo olmuştur. Bunun talebeliğini etmiş olan ve İsa'dan önce birinci yüzyılda yaşayan M. Terentius Varro Romalı'ların en büyük filolog ve polihistorudur. Cicero kendisi için "diligentissimus investigator antiquitatis" ve quintilian da "vir Romanorum eruditissimus" diyor. Aşağı yukarı 600 kadar kitap tutan 70'den fazla eserinin konusunu, başta dil, edebiyat, coğrafya, tarih, antikite, dinî ve medenî hukuk, askerlik, ziraat olmak üzere ansiklopedik bir şekilde devrinin bütün bilgileri teşkil ediyor. Meselâ "Disciplinarum libri novem" isimli eseri, yüksek öğretimin bilim dalları olan 9 tane artes liberales üzerine yazılmış, yani 1-grammitica, 2-dialectica, 3-rhetorica, 4-geometria, 5-arithmetica, 6-astrologia, 7-musica, 8-medicina ve 9-architectura disiplinlerini konu olarak ele almıştır. Eserlerinin sıklet merkezini herşeyden önce Romalıların millî hayatı ve gelenekleri, siyasî ve kültür tarihi teşkil etmektedir.

Bundan sonraki yüzyıllarda yaşamış olan sayısız âlimler bu en büyük Romalı filoloğun çeşitli konuları işleyen değerli çalışmalarından yıllarca bol bol faydalanmışlardır. Bu epigon âlimler arasında İsa'dan sonra birinci yüzyılda yaşayan Hyginus, Verrius Flaccus, Asconius Pedianus, Valerius Probus, ihtiyar Plinius ve ikinci yüzyıla rastlayan Suetonius, Terentius Scaurus, Gellius en tanınmışlarıdır. Zamanla müstakil ilmî çalışmalar ve incelemeler daha da ihmal edilmiş, geçmişte yaşamış olan büyük otoritelerin başarıları yeter görülmüş ve bunların eserlerinden yapılan kompilasyonlar müstakil araştırmaların yerini tamamen almaya başlamıştır. İsa'dan sonra dördüncü yüzyılda bu şekilde çalışan âlimler sırasıyla Charisius, Marius Victorinus, Aelius Donatus, Servius, beşinci yüzyılda Martianus Capella, altıncı yüzyılda da Priscianus ve nihayet yedinci yüzyılda İsidorus'dur.

Bunlardan Martianus Capella, Batı Roma İmparatorluğunun inhilâli sıralarında, yani İsa'dan sonra 430 yıllarında, Varro'nun yukarıda adı geçen eserini model alarak gayet ağdalı bir Afrika Lâtincesi ile yazdığı "Satirae libri novem" isimli eserinde Varro'daki dokuz artes liberales'den yedisini işlemiştir ki, ilk iki kitabının ikinci ve özel ismi "De nuptüs

Philologiae et Mercurii" dir. Böylece yedi temel sanatı konu olarak ele alan bu eser bütün Orta-Çağ boyunca orta ve yüksel öğretimde ansiklopedik bir ders kitabı olarak kullanılmıştır. T r i v i u m denen birinci kısım Grammatik, Dialektik, Rhetorik'ten, quadrivium denen ikinci kısım ise Musik, Arithmetik, Geometrie ve Astronomie'den bahsediyordu.

Orta-Çağ'da filoloji müstakil bir ilim olarak hemen hemen hiç bir önem taşımamaktadır. Gerçi Bizans İmparatorluğundaki çeşitli sülâlelerin hâkimiyeti esnasında, yani aşağı yukarı dokuzuncu yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar, Grek dil ve edebiyatına karşı yakından bir ilgi gösterilmiş ve bu edebiyat devlet hizmetine girebilmek için bir hazırlık mahiyetinde telâkki edilmişti. Fakat bu maksat için kompilasyon şeklinde toplanan leksikal çalışmalar ve misalleri de içine alan büyük koleksiyonlar, gramer kitapları ve yine kompilasyon karakterini aşmayan cild cild tefsirler ilmî bir değer taşımadıkları için filoloji ilminin ilerilemesine her hangi bir şekilde yardım etmemişlerdir. Bu esnada her nekadar Araplar, eski zamanlarda Greklerin yazmış oldukları felsefe, tıp, tabiat ilimleri, matematik, astronomi ve coğrafya kitaplarından faydalanmışlarsa da bu çalışmalar daha ziyade tercüme yolu ile yapıldığından filoloji ilminin kendisine büyük bir faydası olmamıştır. Diğer taraftan hıristiyan dininin yayıldığı en büyük alan olan Batı Avrupa'da din ve saray dili gerçi Lâtince idi; aynı zamanda okullarda da kilise büyüklerinin yazmış oldukları Lâtince kitaplarla beraber klâsik Lâtin edebiyatından belli başlı nümuneler okutulmakta idi. Fakat bütün bu ilmî çalışmalar esas bakımından felsefî ve teolojik bir karakter taşıdıklarından, filoloji ile ilgileri pek yoktur. Bununla beraber Lâtin edebiyatına ait bir çok önemli eserlerin zamanımıza kadar gelmesinde okul ve manastırların yapmış oldukları büyük hizmet inkâr edilemez. Grek dil ve edebiyatı ise Orta-Çağ'da filolojik bakımdan hemen hemen tamamen karanlığa gömülmüş bir durumda idi.

Filolojinin tekrar eski önem ve değerini kazanabilmesi için ruhanîler yanında diğer meslek mensuplarının da Eski-Çağ kültür ve edebiyatına karşı ilgi göstermeleri, antik devrin çeşitli ilimlerini incelemek ihtiyacını duymuş olmaları lâzım geliyordu. Netekim çok geçmeden tıp ve hukuk gibi ilimler, şiir ve hitaben eskilerden faydalanmak yoluna gitmişlerdir. Roma kültür ve geleneğinin, lâtin dil ve edebiyatının fasılasız olarak devam ettiği İtalya, on dördüncü yüzyılda üniversiteleri ve çeşitli kültür müesseseleri vasıtasiyle klâsik çalışmaların yeniden başlamasında büyük bir rol oynamıştır. Bilhassa bu gibi çalışmalarla yalnız ilim çevreleri değil, genel olarak bütün aydınlar ilgilenmeye başladıkları için bu iş nisbeten koay olmuş ve kısa zamanda büyük bir gelişme göstermiştir. Eski-Çağ düşüncesinin yeniden canlanmasında, ilim ve sanatların tekrar doğuşunda ve

Avrupa kültürünün ve Yeni-Zaman dünya görüşünün temel taşını teşkil eden Renaissance ceryanının meydana gelişinde ilk davranış, şair Francesco Petrarca (1304-1374) ve Giovanni Boccaccio (1313-1375) tarafından yapılmıştır.

Roma tarihi ve kültürüne karşı büyük bir sevgi duyan büyük şair Petrarca ile arkadaşı ve "Decamerone" nin ölmez yaratıcısı Boccaccio önceleri sadece Lâtin edebiyatını incelemişler, eski el yazmalarını büyük bir ilgi ve sevgi ile toplamışlardır. Bu eserleri taklid ve tanzir etmekten büyük bir sevinç ve gurur duyuyorlardı. Eski edebiyatın eşsiz hazineleri bu suretle yeni bir kültürün temel taşı olmak yolunu tutmuş ve ölümü 1420 yılına rastlayan Giovanni de Ravenna çok geçmeden öğretimde de değerlendirmek yoluna gitmiştir. Yeni cereyan antik kültüre dayandığı için hıristiyan din ve kilisesinin dünya görüşüne aykırı bir karakter taşımakta ve genel olarak her şeyden önce insanı ve insanın yeryüzündeki durumunu gözönünde tutmakta idi. Bundan dolayı bu yolda yürüyenlere, homo yani insan kelimesine nisbet ederek Humanistler denmiştir. Reaksiyoner Iskolastik zihniyet mensupları ise bunlara sadece "şair" diyorlar ve bu suretle gayelerinin yalnız Lâtin edebiyatını taklit ederek nam ve şöhret kazanmaktan ibaret olduğunu belirtmek istiyorlardı. Bu devirde eski üstadlar gibi mükemmel Lâtince konuşmak ve yazmak en yüksek kültür nişanesi sayıldığından yalnız şair ve edibler değil, aynı zamanda meşhur diplomatlar, prenslerin veya İtalyan cumhuriyetlerinin hizmetinde bulunan büyük devlet adamları ve papalık memurları klâsik tahsile karşı büyük bir ilgi gösteriyorlardı.

Lâtin edebiyatı ve kültüründen sonra aydınlar dikkat nazarlarını Grek dil ve edebiyatı üzerine çevirdiler. Çok iyi Lâtince bilen Petrarca Grekçeden pek anlamıyordu. Boccaccio'nun da bu dil üzerindeki bilgisi pek fazla olmamakla beraber kendisi ilk defa olarak Yunanistan'dan Homer'in destanlarının kopyasını getirtmiş ve dostlarına Grekçe öğrenmelerini hararetle tavsiye etmiştir. Çok geçmeden Grekce eserlerin de incelendiğini görüyoruz. Bilhassa on beşinci yüzyıl ortalarında Doğu Roma İmparatorluğunun yıkılması üzerine bir çok Bizanslı âlimlerin İtalya'ya gelmeleri ve beraberlerinde nadir ve değerli el yazmaları getirmeleri klâsik filolojiye eski önemini kazandırmak bakımından önemli bir rol oynamıştır. Bu Yunanlılar İtalyanlara hocalık ettikleri gibi, aynı zamanda el yazmalarını kopye etmek işinde de çalışmışlar ve her iki suretle de Humanizm cereyanının bir an önce gelişip yayılmasında önderlik etmişlerdir. Diğer taraftan İtalya'nın zengin ve nüfuzlu aileleri, meselâ Floransa şehri ve Medici sülâlesi bilhassa yeni cereyanın taşıyıcısı ve siklet merkezi olmuşlardır. Bunların yanında Nopoli şehri ve kral Alfons'un sarayı; Milano şehri ve

bu şehirde yaşayan zengin ve nüfuzlu ailelerden Visconti ve Sforza aileleri sanat ve edebiyatı himaye ederek Renaissance cereyanının yapılıp gelişmesine büyük yardımlarda bulunmuşlardır. Keza Ferrara, Este, Mantua ve Gonzaga prenslikleri ile Papalık makamı da bu çalışmaları büyük ölçüde desteklemişlerdir. Buna mukabil Ceneve ve Venedik cümhuriyetleri çok zengin ve kuvvetli olmalarına rağmen bu manevî gelişme karşısında büyük bir ilgi göstermemişlerdir.

On beşinci yüzyıl humanistlerinin karakteristik vasfı gezginci olmaları, çeşitli yerlerde ders vermeleri ve belli bir işte uzun zaman kalmamalarıdır. Aynı zamanda bir çokları ahlâk ve âdetlere pek aldırış etmezler, derbeder yaşarlar ve çok kereler ruhanî mesleğe mensup olmalarına rağmen hıristiyan dininin emirlerine uymazlardı. Fakat bütün bunlar çağdaşlarının sevgi ve saygısını kazanmalarına engel olamamıştır.

Bu sırada matbaanın icadı ve 1464'den sonra baskı sanatının İtalya'da sür'atle yayılması klâsik eserlerin daha kolaylıkla elde edilmesini sağlamıştır. Grekce yazılmış olan eserler daha ziyade Lâtince tercümeler sayesinde tanınıyorlardı. Hattâ bazı şehirlerde aydın bir takım matbaacıların buldukları kolaylıklar sayesinde fiatlar düşmüş ve ucuz kitapların okullarda da kullanılması sağlanmıştır. Klâsik eserlerin kritik baskılarının da yapılması icap ettiğinden çeşitli el yazmalarını metodlu bir şekilde toplamak, karşılaştırıp değerlendirmek lâzım geliyordu. Fakat Humanistler baskının güzellik ve inceliğinden ziyade orijinal esere önem verdiklerinden bu bakımdan büyük bir yardımları olmamıştır. Diğer yandan sikke ve kitabelere, eski mimarlık eserlerinin kalıntılarına karşı ilgi gösterenler de çıkmakta idi. Bunlar arasında Ancona'lı Ciriaco, Verona'lı Fra Giocondo ve Francesco Poggio en çok tanılan isimlerdir. On dört ve on beşinci yüzyılların diğer meşhur simaları arasında bilhassa Arezzo'lu Leonardo Bruni, Ambrogio Traversari, Francesco Filelfo, Niccolo Perotti, Angelo Poliziano ve Lorenzo della Valle en değerlilerindendir. Hattâ sonuncusu sade Lâtin gramerini değil, aynı zamanda İncil'i ve Konstantin'in meşhur fermanını da kritik bir metodla incelemiştir. Hoca olarak Verona'lı Guarini, Vittorino von Feltre ve Roma'da Pomponio Leto başta gelirler. Pier Paolo Vergerio ve Maffeo Vegio da pedagojik eserler yazmış olanlar arasındadır.

Tam mânasıyla filolojik bir karakter taşıyan çalışmaların başlangıcına on beşinci yüzyılda Angelus Politianus isimli âlimin "Miscellanea" sında rastlıyoruz. On altıncı yüzyılda onun yolunda yürüyen bir çok âlim daha yetişmiştir ki, bunlar arasında bilhassa kritik ve tefsir alanında Pietro Vettori, antik ve tarih incelemeleri alanında ise Carlo

Sigonio başta gelir. Roma'da yaşayan yabancı âlimler arasında da Fransız Marc Antonio Muret, İspanyol Don Antonio Agustin ve Pedro Chacon, Portekiz Achille Estaço anılmaya değer. Görülüyor ki, ilimlerin takip ettiği yeni yol ve metodu incelemek ve bilgilerini arttırmak üzere İtalyan üniversitelerine akın eden kimseler arasında bir çok yabancılar da bulunmakta idi. Bunlar sonraları memleketlerine dönerek Humanizm cereyanının her tarafa yayılmasında ve çok kereler ayrı ayrı diyarlarda bazan çeşitli şekilde gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu cereyana mensup olan âlimlerin müşterek ve belirtici vasfı, bunlar arasında bulunan filoloğlarla diğer meslek erbabı, yani teoloji, hukuk, tıp, felsefe, tarih gibi bilim kollarına mensup kimseler arasında bugünkü mânada bu farkın mevcud olmayışıdır. Bunlar her şeyden önce birleşmiş bir halde ve bir kül olarak eski Iskolastik cereyana karşı cephe almış kimseler olduğundan filoloji ilmi aynı zamanda bir polyhistorie karakteri taşıyor ve esasını klâsik kültür ve edebiyat teşkil etmekle beraber bütün ilimleri içine alan bir faaliyet olarak göze çarpıyordu. Zira Antik-Çağ'daki çeşitli yazarların eserlerini incelemek, kritik ve tefsir edebilmek için her şeyden önce dil bilgisine, yani filolojiye ihtiyaç vardı. Bunlar arasında belki sadece matematik disiplinlerle, biblik yazıları konu olarak ele alan ve bundan dolayı philologia sacra diye anılan teolojik dil bilgisi ayrı bir kısım teşkil ediyordu.

Filolojinin polihistorik bir karakter altında gelişmesine önceleri Fransa'da rastlıyoruz. Ta on dördüncü Louis devrine, yani on yedinci yüzyılın sonlarına kadar bu memlekette çeşitli mesleklere mensup âlimler klâsik edebiyat ve filoloji çalışmaları ile çok yakından ilgilenmişlerdir. Bilhassa hukukçular, filolojik metodu kullanarak Antik-Çağ eserlerini incelemek ve bu suretle Roma hukukunun kaynaklarına inmek imkânını buldukları gibi aynı zamanda bu eserlerin dil bakımından da anlaşılmalarını sağlamışlardır. Bu hukukçular arasında Quillaume Budé, Jacq. Ciyas, Franç. Hotman, Barnabé Brisson, Pierre Daniel ve Pierre Pithou önemli bir yer alırlar. Filoloji ile hukuk ilminin bu şekilde beraber çalışmaları her iki disiplinde de kritik metodun daha sağlam ve kesin olarak kullanılmasını, tefsirlerin daha doğru yapılmasını sağlamıştır. Filolojik metodu bu şekilde kullananlardan Adrien Turnébe, Denis Lombin ve aydın bir matbaacı ailesinden olan âlim Henri Estienne anılmaya değer şahsiyetlerdir. Bilhassa sonuncusu bir çok antik eserlerin kritik baskılarını yaptığı gibi, Thesaurus graecae lingua ismini taşıyan Grekçe'den değerli seçmeleri ile de ölmez bir nam bırakmıştır. Bu arada bir çok değerli münakkidler, büyük tarihçiler ve Antik-Çağ'ı her cephesiyle yakından ta-

nıyan âlimler yetişmiştir ki, meselâ on yedinci yüzyıl başlangıçlarında cizvitlerden Sirnond ve Petau bunlar arasındadır. Fakat bu yıllara rastlayan din tartışmaları ve Hügno'ların takibata uğraması, bir çok değerli âlimlerin memleketi terk ederek yabancı diyarlara sığınmalarına sebep olmuştur. Meselâ İsaac Casaubon İngiltere'ye, Claude de Saumaise ve en meşhur Humanistlerden biri olan Joseph Justus Scaliger Hollanda'ya gitmişlerdir. Fransız filologları arasında başta gelen Scaliger bilhassa eski kavimlerin kronolojisini ilmî bir şekilde işleyerek çok büyük bir hizmette bulunmuştur. "De emendatione temporum" isimli eseri bu alandaki çalışmaların temelini teşkil eder. Keza epigrafik ilmindeki incelemeleri de önemli bir yer tutar. Aynı zamanda Festus, Varro, Vergil, Ausonius, Catull, Tibull, Properz gibi klâsiklerin çeşitli eserlerini ve Senaka'nin trajedilerini de yayınlamıştır.

Hollanda'da müstakil filolojik çalışmalar 1575'de Leiden şehrinde bir üniversite kurulduktan ve 1583'de Scaliger buraya geldikten sonra başlamış ve başka üniversite ve okullar da açıldıkça bir çok değerli âlimler ve matbaacılar filoloji ilmi alanında büyük başarılar sağlamışlardır. İçlerinde hiç şüphesiz en büyük otorite olan Scaliger, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Lâtin dilinin kronolojik ve istorik incelemelerinde yeni bir çığır açmış, dil vasıtasiyle Eski-Çağ hayatına nüfuz edip klâsik ilim ve edebiyatı bir bütün olarak tasvir etmek iktidarını göstermiştir. Üstadın gösterdiği yolda yürüyen Jan Gruytere, 1601'de yayınladığı "Thesaurus inscriptionum latinarum" isimli eserinde değerli Lâtince yazıları biraraya toplamıştır. On yedinci yüzyılda Jan de Meurs ve Gerh. Joh. Vosius gibi Hollandalı âlimler eski metinleri toplamak bakımından büyük bir gayret sarfettikleri gibi, diğer yandan Lâtin edebiyatı alanında da eşsiz değerlere rastlanır. Fakat bu devirde en çok önem verilen çalışma alanı klâsik eserlerin kritik ve tefsiri idi. Hugo Grotius meselâ gerçek bir tefsir ilminin kanunlarını ilk defa olarak İncil'e tatbik etmiştir. Bu alandaki diğer büyük âlimler Joest Lips, Daniel ve Nikolaas Heinsius, bir Alman göçmeni olan Joh. Fr. Gronov ve Joh. Georg Graevius'dur. Antik tarih ve coğrafya ile de ilgilenenler pek çoktur. Fakat bilhassa antikite üzerine ele geçen her şey koleksiyonlar halinde toplanmakta, el yazmalarının türlü baskıları yapılmakta, kalın cildler halinde ve "cum notis variorum" yani çeşitli notlar ilâvesi ile yayınlanmakta idiler. Yayınlayanlar arasında her iki Burman başta gelmektedirler.

Önceleri Hollanda'da Grekce ile uğraşanlar pek yoktu. Ancak on sekizinci yüzyılın ortalarına doğru Tiberius Hemsterhuis bu dile de Lâtince kadar önem verilmesini sağlamış ve bu alanda da bir çok de-

ğerli âlimlerin yetişmesine ön ayak olmuştur. Kurduğu Hellenist okulda mensup olan Lud. Kasp. Valckenaer, Dav. Ruhnken, Dan. Wyttenbach ve geçen yüzyılda da van Heusde, Cobet ve Herwerden bunlar arasında en tanınmışlarıdır. Bu Grekciler yanında Hofman = Peerlkamp, J. Bake, Pluygers, Naber ve du Rieu de Lâtinistler arasında unutulmaz bir nam bırakmışlardır. Bu âlimlerin hemen hepsi Antik-Çağ bilgisinin bilhassa kritik ve tefsir alanında çalışmışlardır.

On sekizinci yüzyılda İngiliz klâsik filolojisinin Hollanda'lıların kritik metodu üzerine tesir ettiklerini görüyoruz. İngiltere'de filolojik çalışmaların tarihi oldukça eskidir. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda bir çok âlimler bu ilmi doğrudan doğruya İtalya'da tahsil etmişler ve sonraları da kendi memleketlerinin üniversite ve okullarında yayılmasını sağlamışlardır. John Colet, Thomas Linacre, George Buchanan ve Rich. Crook bu âlimler arasında başta gelenlerdir. Fakat o devirde İngiltere'de hüküm süren din ve siyaset kavgaları bu ilmin istendiği gibi gelişmesine engel oluyordu. Bununla beraber on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda yaşamış gayet cesur ve eşsiz bir âlim olan Richard Bentley görüş keskinliği ve metod kesinliği bakımından çağdaşlarını çok geride bırakmış, gerek dil ve gerekse metrik ve edebî problemler üzerine yaptığı çalışmaları ile gerçekten üstün başarılar sağlamıştır. Kendisi sübjektif metodun kurucusudur. Eski eserlerin açıklanmasında mantık ve zevki selime büyük bir önem vermekte idi. Eski metinleri incelerken sadece yanlışları bulup meydana çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda doğrularını keşfetmek, yani metin tamiri bakımından da olağanüstü bir başarı gösteriyordu. Bundan dolayı kritik çalışmalar üzerine yazdığı eserler gerçekten çok büyük bir değer taşımaktadırlar. Baş eseri, 1711'de yayınladığı Horaz'ın baskılarıdır. Bentley bugün dahi prineps criticorum sayılmaktadır.

Bu büyük filoloğun yolunda yürüyen ve aynı kritik metodla çalışan İngiliz âlimleri arasında Jeremiah Markland, John Taylor, Rich. Dawes, John Toup, Thomas Tyrwhitt ve Sam. Musgrawe anılmaya değer bir isim bırakmışlardır. On sekizinci yüzyıl sonlarında yaşamış olan Rich. Porson da hiç şüphesiz bu alandaki en büyük âlimlerden biridir. Porson talebelerinin ilgisini herşeyden önce grek edebiyatı ve piyes yazarları üzerine çekmekte idi. Dil ve metrik üzerine yaptığı çalışmalar kritik alanda büyük bir otorite olduğunu isbat ederler. Talebeleri arasında Peter Elmsley, Peter Paul Dobree, Thomas Gaisford, Blomfield, Monk, Paley, Blackie, Blaydes en tanınmışlarıdır. Diğer yandan meselâ Stuart ve Revelt, Chandler, Dodwell, Leake, Fellows gibi

bir çok İngiliz âlimleri, bir zamanlar klâsik kültürün yaşamış olduğu diyarlara bizzat gitmek imkânını bulduklari gibi, bazı zengin ve meraklı kimselerin, meselâ Hamilton'un eski sanat eserlerini toplaması ve bunların British Museum'da gösterilmesi, Gibbon, Grote, Thom. Arnold, Thirlwall ve Lewis gibi bir çok tanınmış âlime Eski-Çağ tarihini incelemek imkânını sağlamıştır. Lâtince eserlerin kritik işlenmesi ise nisbeten daha sonraki tarihlere rastlar.

Almanya'da ise Humanizm cereyanının yerleşip kökleşmesi epeyce uzun sürmüştür. Bu alanda ön ayak olanlar bir çok yabancılar ve diğer yandan üniversiteden üniversiteye dolaşıp ders veren gezginci Alman âlimlerdir. Birincilerine, Erfurt üniversitesinde çalışan İtalyan Publicius'u, ikincilerine de Alman Peter Luder'i misâl gösterebiliriz. Aeneas Sylvius ve Antonio Campano gibi bazı meşhur Humanistlerin Almanların kabiliyeti hakkındaki şüphelerine ve pesimist görüşlerine rağmen klâsik incelemelerin çok geçmeden Almanya'da da yayıldığını görüyoruz. Daha on dördüncü yüzyılın ortalarında kuzey Almanya'da kurulan ve Alman milletinin ve bilhassa kültürlü bir gençliğin yetişmesi için var kuvvetiyle çalışan Genossenschaft der Brüder vom gemlinsamen Leben isimli birliğin bu bakımdan büyük hizmetleri dokunmuştur. Geert Groot tarafından kurulan ve dinî ve aynı zamanda ilmî bir karakter taşıyan bu tarikat çok geçmeden büyük ölçüde gelişmiş ve Hollanda ile kuzey Almanya'da orta öğretim üzerinde önemli ve müsbet bir rol oynamaya başlamıştır. Daha ziyade teoloji ile ilgili bir yönden yürüyen bu çalışmalar üzerine R. Agrigola'nın büyük tesiri dokunmuş ve bu âlim aynı zamanda bir çok okulların açılmasında ön ayak olmuştur. Meselâ on beşinci yüzyılda Hollanda'nın Deventer şehrinde Alexander Hegius'un idare ettiği okuldan bir çok değerli âlimler yetişmiş ve bunlar Rud. v. Rangen'in önderliği altında Münster Humanistler okulunu kurmuşlardır. Bunların başlıca görevi Orta-Çağ'da kullanılan okul kitaplarını bir yana bırakıp derhal yenilerini hazırlamak olmuştur.

Bu âlimler arasında en tanınmışı hiç şüphesiz, on altıncı yüzyıl ortalarına kadar yaşayan ve klâsik kültürün bütün dünya âlimleri ve öğretim sistemleri arasına yayılmasında en büyük yardımı dokunan Desiderius Erasmus idi (1467 - 1536). Erasmus genç yaşta rahip olmuş, Paris'de iskolastik teoloji okumuş ve sonraları İngiltere'ye gitmiş; çok geçmeden oradan da ayrılarak hemen bütün batı Avrupa'yı dolaşmıştır. Encomium moriae yani "Deliliğin medhi" isimli meşhur satirik yazısını İtalya'da gördüklerinin tesiri altında yazmıştır. Devrinin hiç şüphesiz en büyük âlimi olan Erasmus, klâsik kültüre dayanan bilgisini bir çok nükteli ve güzel yazılarla geniş tabakalar arasına yaymayı da bilmiştir. Bundan

dolayı Almanya'da Humanizm'in yayılmasını sağlıyan en önemli bir şahsiyet olarak göze çarpmaktadır. En meşhur eserleri Adagia, Parabolae ve Apophthegmata gibi koleksiyonlardır. Yayınladığı bir çok Yunan ve Romalı klâsikler arasında bilhassa Aristoteles, Ptolemaeus, Cicero, Seneca, Curtius, Scriptores Historiae Augustae baskıları anılmaya değer. Compendium vitae Erasmi isimli otobiyografisi bir çok defalar basılmıştır.

Aynı yıllarda yaşamış olan Johonn Reuchlin (1455 - 1522) de Almanya'da Humanizm cereyanının temel taşlarından biridir. Fransa'da hukuk tahsil etmiş ve sonraları Tübingen'de hukuk profesörlüğü ve avukatlık yapmıştır. Daha sonra İtalya'yı da görmüş; Almanya'ya döndükten sonra hâkimlik etmiştir. Bu sıralarda Kolonya'da henüz Orta-Çağ zihniyetinden kurtulmamış olan geri kafalı ve müteassıp muhitlere karşı yazılarıyla mücadeleye girişmiştir. Franz von Sickingen ve Epistolae obscurorum virorum yani Karanlık Adamların Mektupları isimli satirik yazıları yazan Crotus Rubeanus ve Ulrich von Hutten gibi devrinin açık fikirli adamları kendisini bu mücadelede desteklemişlerdir. Reuchlin keşişlerin cahilliğine ve papasların geri kafalılığına karşı çarpışmış, Yeni-Zaman fikirlerinin Almanya'da yapılmasına ve Alman okullarının düzeltilmesine büyük yardımlar etmiş müstesna âlimlerden biridir. Bu âlim haklı olarak Almanya'da klâsik filolojinin kurucusu ve Alman Humanizm'inin yaratıcısı sayılmaktadır. Aynı zamanda Almanya'da grek ve ibranî dil ve edebiyatları üzerine ilk defa ders veren de kendisi olmuştur.

On altıncı yüzyılda yaşamış olan Humanistler arasında Konrad Celtes, yeni kültür ve edebiyata karşı ilgi duyan aydın kimselerden mürekkep birlikler, sodalitates literariae kurmak için şehirden şehire dolaşmış ve humanist cereyanın kuzey, orta ve güney Almanya'da yayılmasında ön ayak olmuştur. Scletstadt'daki okulun gelişmesini sağlayan Dringenberg ve en iyi talebesi J. Wimpheling gerek hoca olarak ve gerekse yazdıkları derskitapları sayesinde yeni cereyana büyük hizmetler etmişlerdir. Basel, Strassburg, Tübingen, Heidelberg, Ingolstadt, Viyana ve Erfurt şehirleri Humanistlerin nüfuzu altına girmişti; buna mukabil Leipzig, Rostock ve Greifswald şehirlerinin fikir hayatında ise henüz Iskolastikler hâkimdi. Güneyde eski ders kitaplarının yerine yenilerini geçirmek için büyük gayretler sarf ediliyordu. Würtemberg şehrinde Lâtince gramer yazan bir çok âlimler çıkmıştı. Diğer yandan kuzey ve batıda da Caesarius, Murmellius, Herm. von dem Busche ve Mosellanus gibi âlimler sönmek bilmez bir ateşle çalışmakta idiler. Humanist âlimler yanında gerçek filoloğlar ara-

sında da Gelenius, Rhenanus ve Grynaeus anılmaya değer isimlerdir. Konrad Peutinger ve Apianus gibi âlimler de el yazmalarını toplamak ve inceden inceye işlemek bakımından büyük bir varlık ve başarı göstermekte idiler.

Reformasyon hareketi başladıktan sonra klâsik filolojinin önemi bir kat daha artmış ve teolojinin hizmetinde de kullanılmaya başlanmıştı. Netekim bu sıralarda kilise namına da bir çok okul ve üniversiteler açılmış bulunuyordu. Kısmen manastırların değiştirilmesi ile meydana gelen bu müesseselerde her şeyden önce Lâtince gösteriliyor ve bu dile hâkimiyet esas gaye sayılıyordu. Phil. Melanchthon'un kurmuş olduğu müessese bunların en mükemmelleri arasındadır ve yüzyıllar boyunca bu gibi müesseselere nümunelik etmiştir. Strassburg şehrinde Johann Sturm da, her nekadar kilise ile pek ilgili olmamakla beraber, bu bakımdan büyük hizmetlerde bulunmuştur. On altıncı yüzyıl ortalarında gerek okullardaki çalışmaları ve gerekse ilim alanında gösterdikleri büyük başarılarla ölmez bir nam bırakmış olan âlimler arasında en tanınmışları Joachim Camerarius, Jak. Micyllus, G. Fabricius, Hieron. Wolf, Mich. Neander, Wilh. Xylander ve R. Rhodomam olmuştur. Bunlar arasında bulunan Nikodemus Frischlin çok kereler sürdüğü hayat tarzı ile de İtalyan humanistlerini hatırlatmaktadır. Diğer yandan temiz ve bilgili baskıları ile genel olarak ilme ve bilhassa filolojinin gelişmesine yardım etmiş olan Amerbach, Froben, Cratander, Wechel ve Commelin gibi büyük matbaacılarla bunların matbaalarında müsahhih olarak çalışan Fr. Sylburg, Dav. Höschel de humanist cereyanın unutulmıyacak isimleridir.

On yedinci yüzyıl başlangıcında Otuz Yıl Muharebelerinin korkunç olayları, teoloji alanında yapılan polemiklerin günden güne artışı ve bunlara karşı gösterilen büyük ilgi yüzünden klâsik çalışmalar her nekadar biraz duraklamış iseler de, okullarda artık kökleşmiş olan bu gibi çalışmaların tamamen ortadan kalkmasına imkân yoktur. Bu arada bazı âlimler Lâtince öğretimi daha iyi bir duruma sokmak için uğraşmakta, bazıları filolojinin polihistorik karakteri üzerinde ısrarla durmakta ve bazıları ise filolojiye sadece bir dil ve edebiyat ilmi gözüyle bakarak bu alanda derinleşmesini sağlamaya çalışmakta idiler. Gramatik incelemeler vasıtasıyla metinlerin dil yapısına iyice nüfuz etmek, retorik ve poetik sayesinde aynı değerde eserler yaratmak, antik eserleri hermeneutik ve kritik yoluyla pratik bir şekilde değerlendirmek amacı güdülüyordu. Bu arada Grek dil ve edebiyatı fazlaca ihmal edildiğinden aynı şekilde bir gelişmeye nail olamamış ve ancak on yedinci yüzyıl sonralarından itiba-

ren bilhassa Johann Matthias Gesner vasıtasıyla oldukça bir önem kazanabilmiştir. Bu âlim klâsik edebiyatı dil ve muhteviyat bakımından rasyonel, sistematik ve ilmî bir şekilde değerlendirerek öğretimde kullanmak yolunda başarı ile yürümüştür. Zamanında büyük bir şöhret yapmış olan "Primae lineae isagoges in eruditionem universalem" adlı ansiklopedik ve pedogojik eseri bu bakımdan anılmaya değer. Asıl filolojik eseri "Novus linguae et eruditionis Romanae Thesaurus" dur ki, Quintilian, Claudian ve genç Plinius'un yazılarını ihtiva eder.

Fakat diğer yandan Lâtincenin artık eskisi gibi diplomasi idli olarak kullanılmaması ve üniversitelerde öğretimin yavaş yavaş millî dillerle yapılması Lâtince üslûp çalışmaları üzerine menfî bir tesir yapmıştır. Aynı zamanda Hollandalılarda olduğu gibi, filolojinin sırf kritik veya Heyne ve Heeren'in yaptıkları gibi, sırf tarih ve estetik sayılması hakkındaki görüş de pek o kadar açık değildir. Heyne, Christ'in arkeoloji dersleri ve Winckelmann ile olan münasebetleri sayesinde, klâsik çağ eserlerinin estetik bakımdan taşıdıkları değeri belirtmeyi öğrenmişti. Bundan dolayı da her klâsik esere bir sanat bütünü gözüyle bakmakta ve bilhassa ahenk ve güzelliği üzerinde durmakta idi. Bu görüşü tatbik ederek hazırladığı Vergil baskısı, bilhassa hermeneutik kısımlarında olağanüstü bir başarı sayılır.

Polihistor karakteri taşıyan âlimler arasında J. Alb. Fabricius, Kasp. v. Barth, Thomas Reines, Christoph Cellarius, yukarıda ismi geçen Joh. Matth. Gesner ve Johann August Ernesti ön safta gelmektedirler. Ernesti, Gesner'in başlamış olduğu ansiklopedik öğretim metodunu tam mânasıyla devam ettirmiş ve bilhassa Lâtince üslûbu ve mükemmel tahlil ve tefsir metodu ile temayüz etmiştir. En önemli filolojik eserleri Xenophon, Cicero, Sueton, Tacitus, Aristophanes, Homer, Kallimachus gibi klâsiklerden yaptığı baskılardır. Yukarda ismi geçen âlimlerin yanında daha ziyade Hollandalıların kritik okulunun tesiri altında bulunanlar bilhassa J. Jak. Reiske ve Fr. Wolfg. Reiz gibi hocalardır. On sekizinci yüzyılda polimatinin Almanya'da son mümessili Chr. Dan. Beck olmuştur.

Aynı yıllarda Almanya'da klâsik sanat ve edebiyatın tesiri altında Klopstock, Lessing, Wieland, Herder ve Voss gibi sanatkârlar vasıtasıyla yüksek bir gelişmeye kavuşan millî edebiyat, estetik problemlere karşı derin bir ilgi göstermekte idi. Klâsik sanat araştırmalarının ve estetik ilminin kurucusu sayılan Johann Joachim Winckelmann antik sanat eserlerini büyük bir gayretle izah etmiş, Eski-Çağ sanatının sadece tarihî gelişmesini incelemekle kalmayıp aynı zamanda bu eserleri kritik bir görüşle değerlendirmek bakımından büyük

başarılar sağlamıştır. Bu esaslı çalışmaların meyvesi olan bir çok ilmî yazılar arasında bilhassa "Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in Malerei und Bildhauerkunst (1754)" ve "Die Geschichte der Kunst des Altertums (1764)" isimli eserler çok büyük bir değer taşırlar. Şair ve aynı zamanda sanat münakkidi olan Lessing'in antik sanat görüşüne dayanarak şiir ve edebiyatın çeşitli nevilerin özel karakterini belirten çalışmaları ve yeni olarak ileri sürdüğü düşünceler de filolojik incelemeler üzerine tesir etmiştir.

Diğer yandan Eski-Çağ bilgisi, felsefî, sosyal ve politik nazariyelerin gelişip derinleşmesi bakımından da müsbet bir rol oynadığı gibi, Amerika'nın İstiklâli, Büyük Fransız İhtilâli gibi siyasî olaylar üzerinde de antik tarihin tesirleri görülmeye başlanmıştı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Christian Gottlob Heyne Antik-Çağ hakkında elde edilen bilgileri sanatkârların estetik başarılarını değerlendirmek bakımından büyük bir ustalıkla kullanmış ve bundan başka klâsik devrin mitolojisini, siyasî ve kültür tarihini derin inceleme ve araştırmaların konusu yapmıştır. Hattâ üniversitelerde Antik-Çağ bilgisini bir bütün olarak ele alacak müstakil bir filoloji ve estetik fakültesinin kurulması düşüncesini ileri sürmekte idi. Talebeleri arasında en önemlileri Fr. Jacoles, Mitscherlich ve Dissen'dir. Göttingen üniversitesinde yetişen diğer filoloji âlimleri arasında Johann Gottlob Schneider, August Mattiae ve G. Friedrich Grotefend bu alanda anılmaya değer bir nam bırakmışlardır.

On sekizinci yüzyılda filoloji ilmini diğer ilimler için sadece bir yardımcı olmaktan kurtarıp müstakil bir duruma kavuşturmak ve pratik gayelerini tesbit ederek polihistori karakterinden uzaklaştırmak şerefi hiç şüphesiz büyük âlim Friedrich August Wolf'a aittir. Daha genç yaşta Göttingen üniversitesinde tahsile başlayacağı zaman teoloji veya felsefe talebesi olarak değil, bilhassa Studiosus philologiae olarak kaydolunmakta ısrar etmişti. Bu şekilde Eski-Çağ bilgisinin amaç ve konusunu doğrudan doğruya antik devirde yaşayan insanlar hakkındaki bilgilerin bütünü teşkil edecek; tekmil cepheleri ile derinden derine incelenen Eski-Çağ hayatı modern insanın gözleri önüne bir bütün olarak serilecekti. Wolf bu amacın gerçekleşebilmesi için klâsik filoloji tahsilini aşağıdaki 24 disipline ayırıyor:

1 — Felsefî dil bilgisi veya klâsik dillerin genel esasları.
2 — Grek dilinin grameri.
3 — Lâtin dilinin grameri.
4 — Filolojik tefsirin esasları.

5 — Filolojik kritik ve metin tamiri sanatının esasları.
6 — Nesir ve nazım komposisyonun esasları veya üslûp ve metrik üzerine nazariyeler.
7 — Grek ve Romalıların coğrafya ve uranoğrafyası.
8 — Eski dünya tarihi veya Eski-Çağ kavimlerinin genel tarihi.
9 — Klâsik kronoloji ve tarihî kritik esasları.
10 — Grek kültürü veya Yunanistan'ın belli başlı devlet ve kavimlerinin sosyal durumu ve anayasaları ile örf ve âdetlerinin tarihi.
11 — Roma kültürü veya Eski-Roma ve Roma hukuku hakkında bilgiler.
12 — Grek ve Romalıların mitoloji ve efsaneleri.
13 — Grek edebiyatı tarihi.
14 — Roma edebiyatı tarihi.
15 — Yunanistan'da ilimlerin ve edebî sanatların tarihi.
16 — Romalılar'da ilmî bilgiler ve edebî sanatların tarihi.
17 — Yunan ve Romalılar'da tiyatro sanatı hakkında tarihî bilgiler.
18 — Teknik ve sanatın arkeolojisine giriş veya Eski-Çağ'dan kalma anıtların ve diğer sanat eserlerinin bilgisi.
19 — Arkeolojik sanat bilgisi ve antik devirdeki tasvirî veya plâstik sanatların dayandığı esaslar.
20 — Eski-Çağ'ın genel sanat tarihi.
21 — Eski-Çağ mimarî bilgisi ve tarihine giriş.
22 — Grek ve Romalıların mumismatik veya sikke bilgisi.
23 — Grek ve Romalıların epigrafik veya kitâbe bilgisi.
24 — Grek ve Lâtin filolojisinin ve Antik-Çağ hakkındaki diğer bilgilerin edebî tarihî ve bibliyografi.

Wolf'a göre bu disiplinler klâsik filolojinin konusunu teşkil ederler. Kendisi bu disiplinlerden bilhassa edebiyat tarihi ve kritik alanında çok büyük başarılar göstermiştir. Meselâ Homer'in destanlarının yazılış tarihi üzerine yapmış olduğu incelemeler diğer ilimler için de bir nümune teşkil edecek bir değer taşımaktadırlar. Diğer yandan Halle üniversitesindeki profesörlüğü esnasında yetiştirmiş olduğu bir çok değerli talebeler Prusya'da ve Almanya'nın diğer bölgelerindeki orta öğretimin verimli bir şekilde gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Wilhelm von Humboldt ve Süvern gibi dünya çapında tanınmış âlimler bu üstadın, çizdiği yolda yürümüşlerdir. Wolf'un sisteminin en büyük başarısı, antik sanat da dahil olmak üzere, filolojinin çeşitli disiplinlerini bir bütün olarak ele alması ve bunlar vasıtasıyla, filoloji gibi tarihî bir ilmin en yüksek amacına erişmeye, yani antik devirde yaşamış olan bu iki mil-

letin kültür hayatına etraflı bir şekilde nüfuz etmeye çalışmasıdır. Bununla beraber bu sistemin bazı kusurlu tarafları da yok değildir. Netekim burada reel durum verbal durumdan yüksek tutulmakta ve dilin kendisi sadece bir o r g a n, yani vasıta sayılarak kritik ve hermeneutik gibi yardımcı disiplinler seviyesine düşürülmektedir. Göttingen'de Otfried Müller bunun hakkında sonraları, 1836'da şunları söylemiştir: "Wolf'un hatası, gramatik ilmini sadece formal bir disiplin saymasıdır. Oysaki filolojinin organları yalnız kritik ve hermeneutik'tir. Dil bilgisi ise, diğer Eski-Çağ bilgileri gibi bu ilmin kendi konusu içine dahildir." Bundan dolayı, filolojiye doğrudan doğruya dil ilmi gözü ile bakan yeni birtakım görüşler, bizzat Wolf'a karşı değilse bile, bu sistemi takip eden talebelerine karşı cephe almakta gecikmemişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın humanistik çalışmalar alanında en büyük mümessillerinden biri olan Gottfried Hermann sistemini tam ve kesin olarak sınırlandırmış olmamakla beraber her şeyden evvel metrik, kritik ve gramatik ile uğraşmakta ve bu suretle Wolf ve Boeckh'ün üniversal sistemlerinden ayrılmaktadır. Kurduğu okulun görüşlerini temsil eden ve çeşitli üniversitelerde çalışarak bilhassa Grek edebiyatı alanında büyük başarılar sağlayan talebeleri arasında C h r. A. L o b e c k Gönigsberg'de, A. S e i d l e r Halle'de, F r. T i e r s c h Bavyera'da büyük hizmetler etmişlerdir. Bu alanda unutulmaz bir nam bırakan diğer âlimler de F r. P a s s o w, A. F e r d. R a e k e, K. F r. H e r m a n n, A. M e i n e k e, K. R e i s i g, F r. P o p p o, D i n d o r f kardeşler, Westermann, S a u p p e, B e r g k, R i p p e r d e y ve M. H a u p t'dur. Haupt bu filolojik metodu K a r l L a c h m a n n ile birlikte germanistik çalışmalara da tatbik etmiştir.

Gottfr. Hermann'ın ve kısa bir zaman da K. Reisig'in talebeliğini yapmış olan F r i e d r i c h W i l h e l m R i t s c h l, Lâtin dilinin tarihî gelişmesi, metrik kaidelerinin tesbiti, tefsir ve kritik üzerine yaptığı değerli çalışmalarla tanınmıştır. Aynı zamanda el yazısını kritik bir şekilde incelemeyi, Lâtin epigrafik ve mumizmatik ilimlerini filolojik çalışmalara tatbik etmeyi ilk düşünen kendisi olmuştur. Ritschl için de filoloji, antik kavimlerin bıraktığı çeşitli eserlere dayanarak Eski-Çağ'ın hayat ve kültürünü bir bütün olarak tasvir etmekti. Bu tasvir kısmen ideel ve kısmen de reel bir karakter taşımaktadır. İ d e e l tasvir bir yandan İ y i'yi (Ahlâk: Siyasî tarih ve eski devlet mefhumları); diğer yandan A z i z'i (Din: Mitoloji, eski din mefhumları ve ibadet tarzları); üçüncü olarak G ü z e l'i (Sanat: Arkeoloji); ve sonuncu olarak ta D o ğ r u'yu (İlim, ki muhteviyat bakımından edebiyat tarihi ve form bakımından da gramatik vasıtasıyla kavranmaktadır. R e e l tasvir de k r i t i k, h e r m e n e u t i k ve gramatik sayesinde yapılır. Bunlara ilâveten, ilmin idesini, sınır, muh-

teva ve tasnifini belirten bir esas disiplin daha vardır ki, bu da jenetik olarak tarih ve sistematik olarak ta ansiklopedi'dir.

H. Reichardt filolojinin tasnifinde üç esas kısım kabul ediyor: 1 - Anıtlar bilgisi, 2 - Hermeneutik ve kritik, 3 - Eski-Çağ bilgisi. Anıtlar, elimizdeki objektif varlıklardır; hermeneutik ve kritik tarafımızdan yapılan sübjektif çalışmadır; bu ikisinin birleşmesinden, tarihî bir ilim karakteri taşıyan Eski-Çağ bilgisi meydana gelmektedir. Karl Otfried Müller klâsik filolojiyi, antik hayat ve kültürü düşünce, duygu ve muhayyele bakımından tam ve bütün olarak kavramayı amaç bilen bir ilim olarak tavsif ediyor. Bu amaca erişmek için filoloji disiplenlerinin Friedrich Haase tarafından yapılan tasnifi en önemlilerinden biridir. Bu âlime göre filoloji 1 - giriş, 2 - yardımcı, 3 - esas disiplinler olmak üzere üç kısma ayrılır. Istorik - jenetik bir karakter taşıyan bu tasnif aynen şöyledir:

I. Giriş disiplinleri,
II. Yardımcı disiplinler,
III. Esas disiplinler.

I. Giriş disiplinleri iki bölüme ayrılır:

1) Filoloji tarihi,
2) Filoloji ansiklopedisi.

II. Yardımcı disiplinler de aşağıdaki bölümlere ayrılır:

A. Konunun muhteviyatı,
   1. Edebiyat için: Edebiyat tarihi ve epigrafik,
   2. Sanat ve zanaat eserleri için: Museografya ve mumismatik,
   3. Yeni vasıtalar olarak: Bibliografi.

B. Konunun pratik olarak anlaşılması için vasıtalar:
   1. Leksikografi,
   2. Pratik gramatik,
   3. Eski-Çağ realite bilgisi için yardımcı vasıtalar: Real - Ansiklopedi ve Real-Leksika.

C. İlmî sonuçlar elde etmek üzere konunun metodik olarak işlenmesi:
   1. Paleografi ile beraber basit kritik,
   2. Hermeneutik,
   3. Yüksek kritik,

III. Esas disiplinler:

A. Tarihle ilgisi olmayan ve eski coğrafya ilmi ile gösterilen tabiat,

B. Tarihten evvelki devre ait olan en eski durumu belirten mitoloji,

C. Tarihî kısım:

1. Ahlâkî ve Antik kültür,

2. Sanat alanı:

a) Taklidî sanat üç nev'e ayrılır:
   1) Jimnastik,
   2) Müsik,
   3) Mimik,

b) Edebî sanat da üç nev'e ayrılır:
   1) Gramatik,
   2) Metrik ile beraber Nazım (epik, lirik ve dramatik neviler)
   3) Nesir sanatı, retorik de buraya dahildir (tarihî, felsefî ve retorik üslûp)

c) Teşkilî sanatın da üç nev'i vardır:
   1) Mimarî,
   2) Plastik,
   3) Resim.

3. İlim alanî: Genel kültür tarih, çeşitli ilimlerin tarihi.

Reel ve verbal filoloji arasındaki ayrılık bilhassa Gottfr. Hermann ve Wolf'un en değerli talebesi August Böckh'ün talebeleri arasında göze çarpmakla beraber pek o kadar büyük değildir. Zira Böckh de filolojik çalışmalarında sadece edebî eserleri incelemekle yetinmeyip Eski-Çağ'daki hayat ve kültürün gelişmesini her türlü faaliyeti kaplayan bir bütün olarak ele almakta, fakat her şeyden evvel verbal yani metne dayanan kritik metoda önem vermektedir. Bu âlimin tasnifine göre filoloji ilmi iki esas disipline ayrılır; bunlardan biri formal, diğeri materyal kısımdır. Birinci kısımda yalnız hermeneutik ve kritik, ikincisinde diğer bütün disiplinlerle beraber gramatik bulunur. Bu iki kısım da daha bir çok bölümlere ayrılıyor. Netice itibariyle Böckh'e göre her türlü bilginin belirdiği biricik form dildir. Gramatik vasıtasıyla dili iç yapısıyla incelemek

herşeyden önce lâzımdır. Dilin gelişmesi ve tatbikatı çeşitli sanat eserlerinde görülür. Bunlar da edebiyat tarihinin konusunu teşkil ederler.

İlk olarak on dokuzuncu yüzyıl başlangıçlarında kurulmuş olan Berlin üniversitesi bu neviden çalışmaların merkezi olmuş, Wolf Immanuel Bekker ve Böckh gibi otoriteler yanında Buttmann, Heindorf ve sonraları Bernhardy ve Zumpt gibi âlimler burada çalışmışlardır. Barthold Georg Niebuhr, Roma tarihi alanında çeşitli tarihî vesikaların karakterini ve efsanelerin teşekkülünü inceleyip gelişmelerini tesbit ederek yeni bir çığır açmış, Roma Tarihi isimli eseri ve Caius'un palimsestler'ini, yani aynı parşömen üzerine yazılmış iki metinden ilkini bulup meydana çıkarmak suretiyle filoloji tarihinde büyük bir nam yapmıştır. Diğer yandan modern protestanlığın kurucusu Friedrich Schleiermacher de Grek felsefesini tarihî ve diyalektik bir metodla incelemiş; tarihî okulun önderlerinden meşhur hukukçu Friedrich Karl von Savigny klâsik Roma hakkındaki bilgilerin genişlemesine yardım ettiği gibi aynı zamanda bir çok talebelerinin de bu alanda çalışmasında ön ayak olmuştur.

Diğer yandan Berlin'de epigrafik ilminin de yeni bir şekilde geliştiğini görüyoruz. Buradaki akademi bu alanda gerek Grek ve gerekse Romalılardan kalma eserlerin kritik koleksiyonlarını yaparak bu ilme büyük hizmetler etmiş ve bir çok talebelerin yetişmesini sağlamıştır. Bu akademi aynı zamanda antik kültürün yaşamış olduğu diyarlara, yani Yunanistan ve İtalya'ya seyahatler tertip ederek yardımlarda bulunmuş, Ro, ma, Olimpiye ve Bergama'da yapılan kazıları desteklemiştir. Bu arada arkeolojik çalışmaların da büyük bir gelişme gösterdiğini görüyoruz. Sanatın klâsik milletlerin hayat ve kültüründe oynamış olduğu büyük rolü belirtmek ve plâstik sanat eserlerini de edebî eserlere tatbik edilen kesin metodla incelemek alanında Friedrich Gottlieb Welcker, Ed. Gerhard, Otfried Müller, Friedrich Thiersch ve O. Jahn gibi âlimler büyük başarılar göstermişlerdir. Bu suretle Arkeoloji de bütün üniversitelerde müstakil bir ilim olarak okutulmaya başlanmıştır. Mitoloji hakkındaki görüşler ise pek çeşitlidir. Zira bu alanda büyük otoriteler olarak tanınmış olan K. A. Böttiger, G. Fr. Creuzer, Welcker, Gerhard, Otfried Müller, Preller ve Forchhammer gibi âlimlerin her biri ayrı yönden gitmekte, çeşitli efsanelerin doğuşu ve gelişmesi bakımından ayrı ayrı düşünceler ileri sürmektedirler.

Bugün klâsik ve genel olarak her türlü filoloji ile mukayeseli dil bilgisi arasında çok yakından bir ilgi vardır. Mukayeseli dil bilgisinin tarihi 1751'de Kalkuta'da kurulan ve Sanskritce'nin ihtiva ettiği dil mater-

yalini bulup meydana çıkarmak hususunda büyük yardımları dokunan "Asya Cemiyeti" ile başlar. Filoloji âlimlerinin dikkat nazarlarını bu alana ilk defa çeken meşhur romantiklerden ve bu cereyanın kurucularından Friedrich Schlegel olmuştur. Fakat bu bilgiyi asıl geliştiren âlim, 1816 yılında çeşitli dillerin gramatik tahlillerini yapmaya başlayan ve mukayeseli gramatik hakkında yazdığı eserin ilk cildini 1833'de yayınlayan Franz Bopp'dur (1791 - 1867). Dil araştırmaları bu suretle aynı kaynaktan gelen çeşitli dillerdeki müşterek hususları bulup meydana çıkarmak ve kelimelerdeki organik gelişmenin esasını tesbit etmek imkânını elde etmiştir. Meselâ Wilhelm von Humboldt yeryüzündeki bütün dilleri, genel bir dil gelişmesinin çeşitli safhaları olarak büyük bir çerçeve içinde toplamıştır. Jakob Grimm herşeyden önce Cermen dillerinin müşterek kaynağını inceleyerek gelişme kanunlarını bulmuş; onun yolunda yürüyen Zeuss ve Ebel "Grammatica celtica" da aynı başarıyı göstermişler; Miklosich ve August Schleicher Slav diyalektikleri, Wilhelm Corssen Lâtin, G. Curtius Yunan ve Fr. Diez romanan dilleri alanında büyük bir başarı ile çalışarak bu dillerin gelişmesi ile ilgili bir çok yeni kanunlar bulup meydana çıkarmışlardır. İngiliz, Fransız ve İtalyan âlimler de bu çalışmalara büyük bir gayretle katılmışlardır. Bilhassa İngiltere'de Max Müller bu çalışmaların neticelerini populer bir şekilde incelemiş ve geniş aydın tabakaları arasına yayılmalarını sağlamıştır. O zamandanberi dünyanın hemen her memleketinde mukayeseli dil bilgisine büyük bir önem verilmekte ve dolayısıyla lenguistik çalışmalara karşı da derin bir ilgi gösterilmektedir.

Yeni-Zaman'da filolojik çalışmaların gelişmesinde Lâtin milletlerinin oynadıkları rol de küçümsenemiyecek kadar önemlidir. Meselâ İtalya ta on altıncı yüzyıldanberi bilhassa arkeoloji ve epigrafi alanında büyük değerler yetiştirmiştir. On dokuzuncu yüzyılda yaşayan Borghesi ve de Rossi bunlar arasında gösterilebilir. Kritikcilerden Lagomarsini, Garatoni Angelo Maî anılmaya değer isimlerdir. Hattâ Facciolati ve Forcellini gibi Lâtince leksikografların eserlerinden on dokuzuncu yüzyılda dahi yeni baskılar yapılmıştır. Aynı yüzyılda yaşamış bir âlim olan Furlanetto, Antik-Çağ bilgisini bir çok bakımlardan tamamlayan çalışma ve incelemeler yapmıştır. Fransa'da da on sekizinci yüzyılda klâsik filoloji alanında bir çok değerli âlimler yetişmiştir. Brunck, Villoison ve Courier kritik çalışmaları ile; d'Anville, Larcher, Millin, Mionet, Letronne ve on dokuzuncu yüzyılda da Rochette, Le Clerc, Naudet, Nisard ve daha bir çokları ar-

keoloji ve tarih disiplinlerinde anılmaya değer bir isim bırakmışlardır. Genç nesil bilhassa Antik-Çağ bilgisinin bütün disiplinlerine karşı yakından ve derin bir ilgi göstermektedir. Küçük bir Lâtin milleti olan Belçika'da da Roulez, de Witte, Schauermann gibi anılmaya değer arkeologlar ve Gantrelle ve diğerleri gibi ekzakt bir metodla çalışan büyük filologlar yetişmiştir. Ispanya'da humanistik çalışmalar daha on beşinci yüzyılda başlar. Meşhur âlimler arasında Aelius Antonius Nebrissensis ve sonraları Vives ve bilhassa gramerci de las Brozas anılmaya değer bir nam bırakmışlardır. Sonraları mumismatik ve epigrafik koleksiyonlar yapmak bakımından da büyük bir başarı gösterilmiştir. Bugün dahi Ispanya topraklarında zengin kitabe ve sikke hazineleri yatmaktadır. Kuzey memleketleri arasında Rusya on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar Alman filologlarından geniş ölçüde faydalanmasını bilmiştir. İsveç ve Norveç de keza Alman filologlarının çalışmalarını büyük bir ilgi ile takip etmekte ve bu alanda elde edilen ilmî başarıları kendi memleketlerinde de değerlendirmektedirler. Danimarka, çeşitli filolojiler alanındaki diğer otoriteler yanında on dokuzuncu yüzyılın en tanınmış âlimlerinden biri olan Nikolai Madvig gibi değerli bir klâsik filolog yetiştirmiş olmakla nekadar övünse azdır. Bu âlim karşılaştığı bir çok zorluk ve engellere karşı çalışmaktan ve değerli talebeler yetiştirmekten geri kalmamıştır.

Klâsik filoloji ilminin kapladığı geniş alan bugün bir çok disiplinlerin kendisinden ayrılarak müstakil ilimler durumuna geçmeleri sonucunu yaratmıştır. Antik milletlerin dil ve edebî anıtlarını içine alan ve bunların incelenmesi, tenkidi, tahlil ve tefsiri ile uğraşan bilim dalı bugün dar mânasıyla filoloji ismini taşır. Devlet şekilleri, şahısların maddî ve manevî hayatı ve din kavramı ile ilgili bilgileri içinde toplayan alan daha genişletilerek Eski-Çağ Bilgisi namını almıştır. Sanat anıtlarını ve herşeyden önce heykeltraşlık ve mimarlık gibi plâstik sanatları konu olarak alan ve inceleyen çalışmalar da Arkeoloji ilmini meydana getirirler.

Memleketimizde klâsik filoloji çalışmaları gayet kısa bir geçmişe sahip olmakla beraber, kısmen yabancı üniversitelerde, kısmen yurd içinde yetişmiş olan genç Humanistlerin ve kısmen de yabancı profesörlerin yardım ve gayretleri ile değerli meyveler vermek yolunu şimdiden tutmuştur. Bu arada bilhassa Lâtince ve Yunanca bazı leksikal eserlerle, edebiyat üzerine yapılmış değerli bir kaç etüdü anabiliriz. Fakat bu ilim henüz yurdumuzda kuruluş çağındadır ve asıl meyvelerini gelecek yıllarda vereceği umulabilir. Buna karşılık Türkiye, zengin mazisi ve bilhas-

sa genç arkeologlarının tükenmez gayretleri ile milletlerarası bir değer kazanmış bulunuyor.

Batı kültürü bugün kendi mazisini ta Antik-Çağ'a kadar uzatmaktan sonsuz bir gurur ve iftihar duymaktadır. Batı kültür camiasına katılabilmek için bu maziyi yakından tanımak, yapılması mutlak lâzım olan bir iştir. Bu işin başarı ile yapılmasını sağlayacak biricik yol ise humanist çalışmalardır.

***

Klâsik filoloji alanına antik milletlerin dil ve edebiyatı yanında çeşitli sanat ve fikir faaliyetinin ve hattâ tekmil ilimle birlikte bir bütün halinde tekmil kültür hayatının girdiğini gördük. Modern milletlerin bugün içinde yaşadıkları çok geniş sanat ve kültür hayatı gözönüne getirilecek olursa, tek bir ilim kolunun bu şekilde bir çalışmayı hiç bir suretle başaramıyacağı kendiliğinden anlaşılır. Bugün klâsik filolojiye karşılık "Yaşayan diller filolojisi" veya sadece "filoloji" ismini verdiğimiz, akademik bir önem taşıyan ilmî çalışmaların konusunu, zamanımızda ilim ve sanat dili olarak yaşayan ve, şahsen mensup olduğumuz ilim koluna göre bizler için bilhassa hind-ü-avrupaî gurupuna dahil bulunan milletlerin kullandığı dillerin incelenmesi, kaynak ve gelişmelerinin morfolojik ve sentaktik bir şekilde tesbiti ile beraber, bu dillerde mevcut olan daha ziyade edebî sanat hazinelerinin teknik ve kültürel bakımdan işlenip değerlendirilmesi teşkil eder. Fakat yaşayan diller filolojisinin alanı, böyle bir sınırlandırmaya rağmen, yine de gayet geniş ve çeşitli konuları içine aldığından, tek bir âlimin, sadece Avrupa bölgesine inhisar ettirilse dahi, bütün dilleri tekmil edebî anıtları ile beraber bir bütün halinde kavramasına imkân yoktur. Bundan dolayı filoloji ilmi kendi içinde de tekrar bölünmüş ve Roman, Cermen, Islav filolojileri gibi çeşitli gruplara ayrılmıştır. Bunlarda yine mensup oldukları gruplara göre, Fransız, İtalyan, İspanyol..; İngiliz, Alman..; Rus ve saire gibi ayrı birtakım kollar meydana getirmişlerdir. İşlediğimiz alan garp filolojileri olduğundan burada diğer filolojilerden, meselâ Türk, Arap, Fars, Hind ve saireden bahsetmiyoruz.

Yukarıda da bir nebze belirttiğimiz gibi, Eski ve Orta-Çağ'larda hiç görülmeyen ve Yeni-Zaman başlangıcında da bugünkü şekli ile henüz mevcut olmayan bu nisbeten yeni ve genç ilim, modern diller millî edebiyatın

taşıyıcısı olduktan ve millî karakter ve şahsiyetin gelişmesi bakımından lâyık oldukları önem ve değeri kazandıktan sonradır ki, millî bir varlık haline geçmiş ve büyük bir gelişme göstererek ilmî ve akademik inceleme ve araştırmaların konusu olmak imkânını bulabilmiştir. Aynı zamanda gramatik bakımdan da, yeni dillerin kaynağı olan eski dillerin yapısı ve gelişme kanunları mukayeseli dil bilgisi sayesinde on dokuzuncu yüzyıl başlangıçlarından itibaren araştırılıp meydana çıkarıldıktan sonradır ki, modern dillerin incelenmesi ilmî bir karakter kazanmıştır.

Filoloji ilminin gelişmesine yardım eden manevî faktörlerden biri de, geçen yüzyıl başlangıcında Avrupa sanat ve fikir âleminde bir müddet hâkim ve önemli bir rol oynamış olan romantik cereyan olmuştur. Bu cereyan, modern dil ve edebiyatın eski devirdeki tezahürlerine karşı duyduğu sevgi ve ilgiyi geniş aydın tabakalarına aşılamak bakımından büyük bir başarı göstermiştir. Dil problemleri ve bilhassa eski dillerle uğraşmak bu suretle aydın ve âlimler arasında olduğu kadar, amatörler arasında da âdeta moda olmuştu. Dil üzerine yapılıp bir çok değerli çalışmaları bir bakımdan bu sevgi ve ilgiye borçluyuz. Sonraları romantik cereyanın yerini reel ve rasyonel bir dünya görüşü almaya başlayınca, genç filoloji ilmi bu gibi sanatkârâne ilgi ve sevgilere ihtiyaç göstermeden yaşıyacak ve gelişecek kadar kuvvetlenmiş bulunuyordu. Bugün bu filolojik ilginin verimli başarıları dünya ilim hayatında lâyık oldukları yeri almış bulunuyorlar. Bu alanda sayısız âlimler sonsuz ve tükenmez bir gayretle çalışmakta, inceleme ve araştırmalarının sonuçlarını yüksek ve ilmî değerler taşıyan eserler halinde insanlık kültürüne sunmaktadırlar. Roman filolojisinde G. Paris, P. Meyer, Ascoli, Caix, Tobler, C. Michealis = Vasconcellos, Bartsch ve Ebert; Cermen filolojisinde Delius, Zupitza, Sweet, Skeat, Müllenhoff, Scherer, Zarncke ve her iki Wülcker; Islav filolojisinde de Miklosich, yagié, Leskien ve Krek, biraz eski bir geçmişe ait olmakla beraber, filoloji tarihinde genel olarak ilk hatıra gelen isimlerdir. Filoloji ilmi bugün dünyanın hemen her ünıversitesinde müstakil kürsüler halinde okutulan ve enstitülerde derin ve etraflı araştırmaların konusunu teşkil eden belli başlı ilimlerden biridir. Bu araştırmaların sonunçları bir çok çeşitli meslek dergilerinde yayınlanmakta ve bu suretle filoloji mensuplarına ilmî tartışmalara katılmak imkânı sağlanmaktadır.

Filoloji ilminin asıl çalışma alanı konusuna göre iki esas grupa ayrılır. Bu gruplardan birincisi, dil sistemlerinin incelenmesi ve tasvîri ile ilgili olarak lenguistik veya dil tarihi; ikincisi ise, edebî eserlerin her bakımdan tahlil ve tefsirini konu olarak ele alan edebiyat tarihi'dir. Bütün filolojilerin çalışma ve inceleme metodu, her iki

grupta da, tarihî bir karakter taşır. Yani birinci grupta, modern dillerin eski dillerden ses, form ve sentaks bakımından hangi kanunlara uyarak gelişip çıktığı, meselâ romen dillerinin müşterek kaynak olan Lâtince'den, Cermen dillerinin esas Cermence'den ve ilâh.. nasıl ayrıldıkları, yüzyıllar boyunca çeşitli üslûp nümuneleri ve saire incelenir. İkinci grupta da keza modern edebiyatın, isbatı birinci gruptaki kadar kesin ve kolay olmamakla beraber, ne şekilde belli kanunlara göre gelişip ne gibi manevî tesirler altında bugünkü özel varlıklar haline geçtikleri bahis konusu olmaktadır. Demek oluyor ki, filolojinin esas görevi sadece hali hazırdaki dil ve edebiyat tezahürlerinin incelenmesi olmayıp, aynı zamanda bu tezahürlerin tarih boyunca geçirmiş oldukları çeşitli safhaları ve jenetik gelişmeyi tesbit ve tâyin etmektir. Bundan da anlaşılacağı üzre, filolojik çalışmaların gerçek amacı hiç bir zaman pratik faydalar sağlamak, meselâ belli bir dili aktuel şekli ile öğretmek değildir. Bununla beraber, filolojinin asıl görevini yerine getirebilmesi için her yabancı filoloğun uğraştığı dili bütün incelikleri ile bilmesi şarttır. Bundan dolayı her filoloğ pratik gayeler için lüzumlu olan incelemeleri de yapmak zorundadır. Dil bu suretle mantık ve düşünceyi geliştiren bir kültür vasıtası karakteri de kazanmaktadır. Diğer yandan filolojik problemlerin çözülmesinde dil ve edebiyat tarihinden başka diğer bir takım yardımcı disiplinler de rol almaktadırlar ki, bunlar arasında birinci grup için artikülasyon fizyolojisi ve mantık, ikinci grup için de kritik, paleografi ve psikoloji ön safta gelmektedir. Aynı zamanda başarılı bir filolojik tahsil ve çalışma için diğer yandan tarih ve bilhassa bahis konusu olan milletin kültür tarihi üzerine etraflı bilgilere ihtiyaç olduğu gibi, dil felsefesi ve mukayeseli dil bilgisi ile de uğraşmış olmak lâzımdır. Ancak o zaman dil vasıtası ile belli bir milletin manevî hayatına, duygu ve düşünce dünyasına, sosyal, kültürel ve hattâ politik ve ekonomik varlığına nüfuz etmek imkânı elde edilmiş olur ki, filoloji ilminin de asıl gayesi budur. Üniversitelerdeki filoloji tahsilinin seyir ve karakteri de bu gayeye göre ayarlanmıştır.